

Agyr synag

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Agyr synag AGYR SYNAG

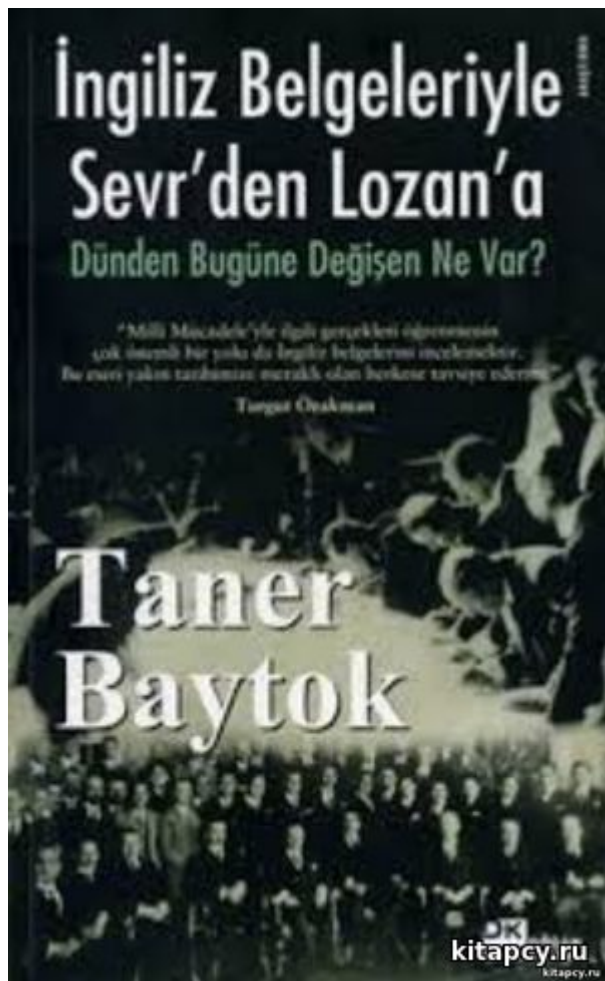
Gepleşikleriň, mejlis tutaryklarynyň, 750-ä golaý alşylan telegrammalaryň üstünde Lozan konferensiýasyny ýazmakdan, jedelleşmeden daşgaryn hemişe şuny pikir etdim:

«- Şol geçen müddetiň dowamynda harby-syýasy durmuşynda däl-de, ýönekeý adam hökmünde Atatürk öz şahsy durmuşynda nämeleri başdan geçirdi?»

Şol döwrüň kynçylyklaryndan bir mysal bereýin:

Ismet İnönüniň 1923-nji ýylyň ýanwar aýynyň başynda ýollan telegrammalarynyň esasy temasy grek sülsatlarynyň Trakýa edýän çozuşlarydy we Garagaçy talandyklarydy we ş.m.

Ilçi Taner Baýtokyň «İňlis resminamalary esasynda Sewrden Lozana» (“İngiliz Belgeleriyle Sevr’den Lozan’a”) kitabynda Anadolyda agyr ýeňlişe uçran grek goşunlarynyň nämeler edendigi iňlis resminamalaryna esaslanyldy. Meselem: Gresiyä Midillide çerkezlere harby tälim berip, Trakýa çozduryp, Türkiýä garşy küşgürüp, Mustapa Kemalyň jeňbaz adamdygyny görkezjek bolup, Soýuzdaş döwletleri ýene ýanyna çekmäge dyrjaşýardy! Özem bu pyglyň aňyrsynda iňlisler bardy...

1923-nji ýylyň 13-nji ýanwary.

Premýer-ministr Rauf beý Ankaradan Lozandaky Ismet paşa telegramma ugratdy:

«Gresiýalylar Trakýada Mudanýa ylalaşygyny bozmaga başlady. Soýuzdaş döwletler muňa sesini çykarman syn edýär...»

Şol gün Atatürk Ismet paşany telegramma arkaly hüşgär bolmaga çagyrdy:

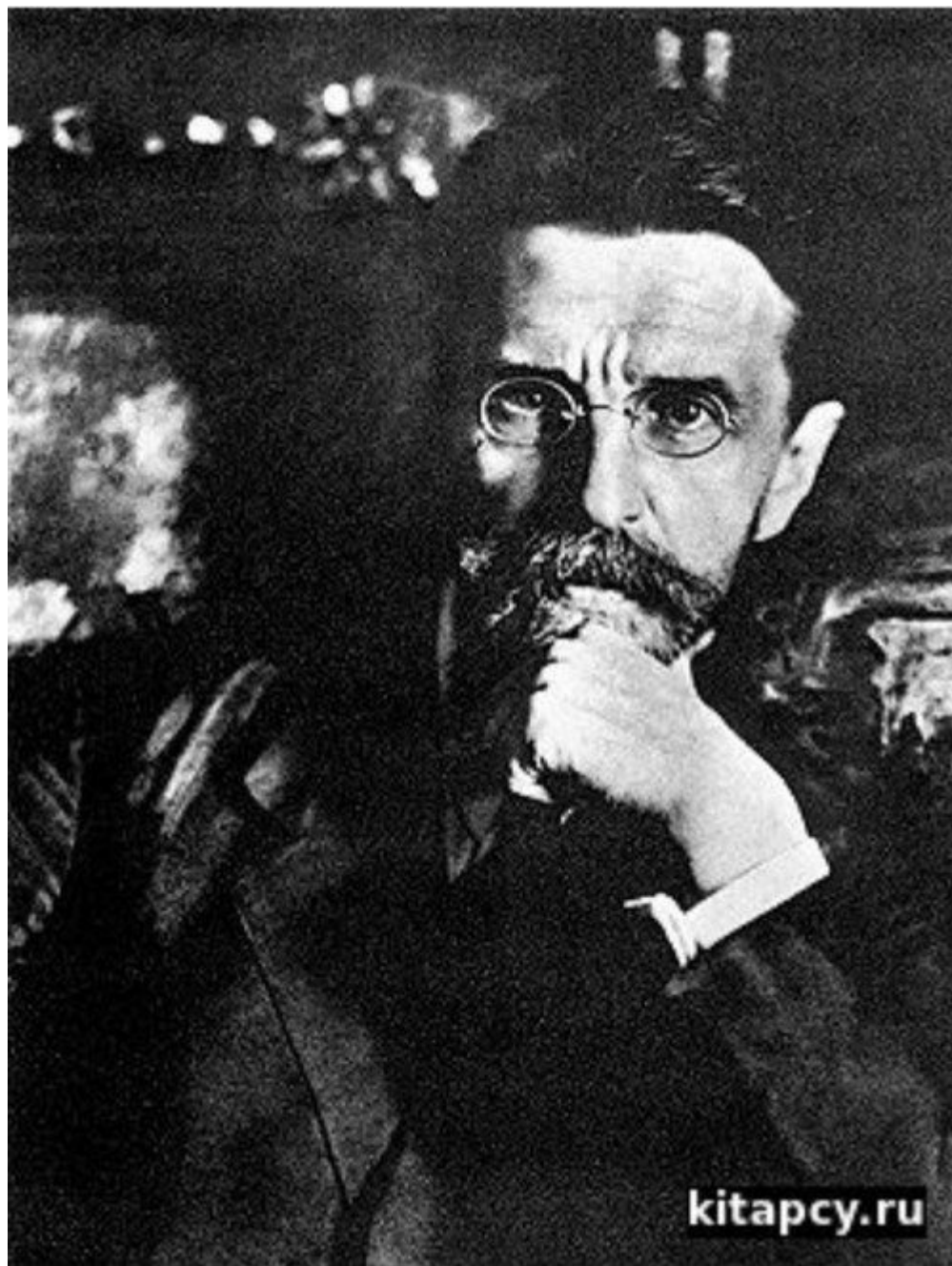
«Çerkez Etheminiň Lozanda delegasiýamyza kast etme ähtimallygy barmyş».

Fransuz kontrrazwedkasynyň elinde-de ermenileriň Ismet paşanyň janyna kast etmäge taýýarlanýandygy hakdaky maglumat bardy:

«Iki ermeni bandasynyň we Çerkez Etheminiň Şweýsariýa geçendigi aýdylýar».

Boş gürrüňler dälidi. Sebäp Lozandaky rus delegasiýasynyň delegaty Waslaw Worowskiý «Cecile» otelinde gije sagat dokuzda naharyny iýip durka Moris Konradi atly şweýsariýaly tarapyndan öldürildi.

Lozanyň şular ýaly ýüzlerçe bilinmeýän taraplary bar. Ýalan-ýaşryk toslamalara jogap bermekden ýaňa bularyň üstünde durubam bilemzok!

Wasław Worowskiý

* * *

Şeýle kyn günlerde Atatürk nämeleri başdan geçirdi?

Meselem:

1923-nji ýylyň 14-nji ýanwary.

Atatürk ejesi Zübeýda hanymy ýitirdi. Ýogsam bolmasa şondan on gün öň şatlykly habary ýakynlaryna buşlapdy: «Öýlenmekçi bolýaryn».

Bir ýanda ejesiniň ölümi, bir ýanda maşgala gurmaga taýýarlyk (Fikriýe hanymyň Mýunhende saglygyna seretdirip ýören wagty Stambula gelip nikalaşmaga päsgel berjek bolmagy), diýseň

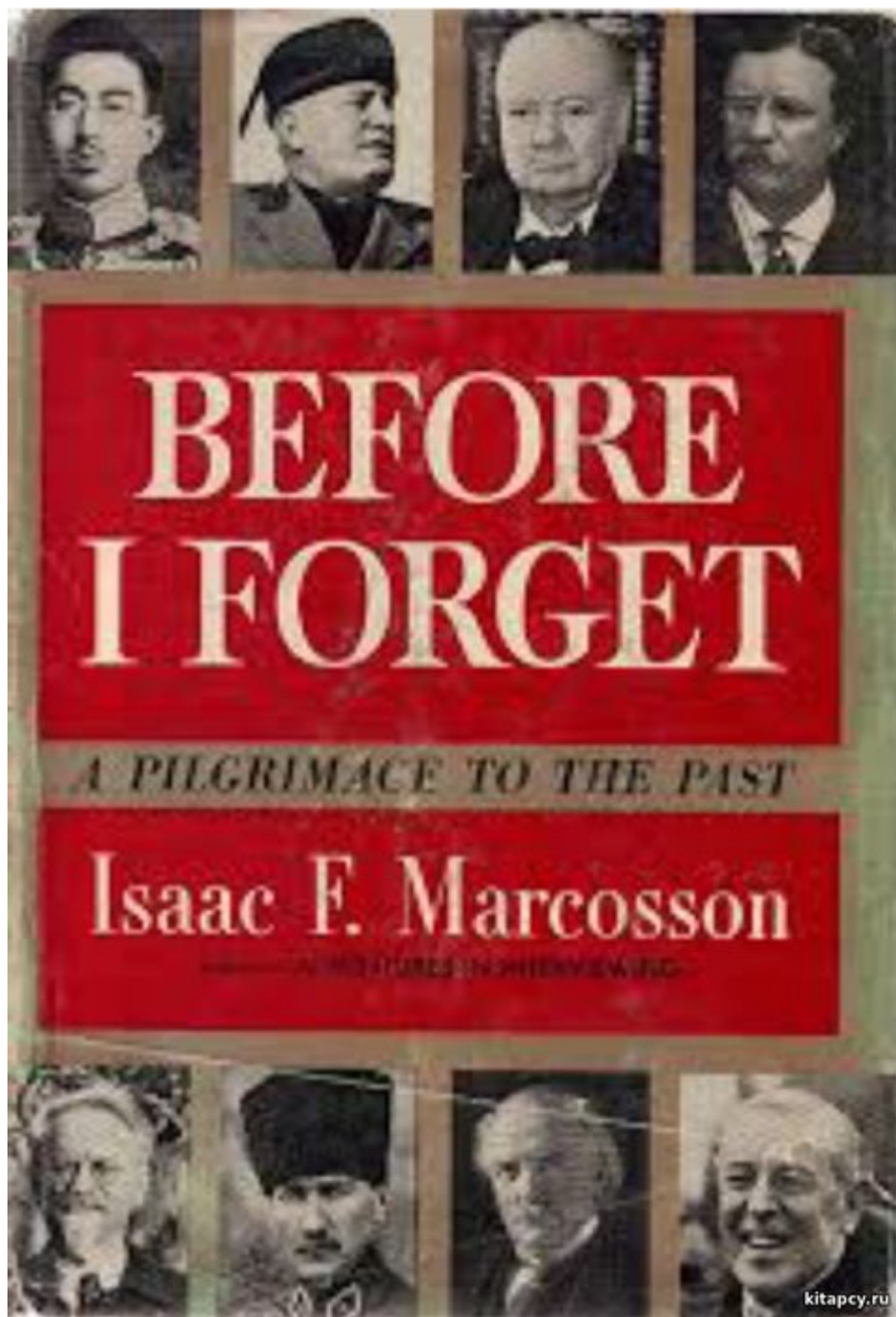
galmagally geçen mejlis, Lozan gepleşikleri Atatürküň ruhy dünýäsine nähili täsir etdi? Bulara siz Stambul, Çanakkale, İzmir-Mersin portlarynyň we gaýry ýerleriň şol wagtam okkupasiýa astyndadygyny goşuň.

Eskişehirdekä ejesiniň ölüm habaryny alan wagty Atatürk şeýle diýdi:

«Watana bolan borjумыzyň ýanynda hiç bir duýgyň güýji ýokdur».

Amerikan žurnalisti Isaak Frederik Markosson Atatürküň häsiýeti barada 1923-nji ýylyň 20-nji oktýabrynda şuny ýazdy: «- Onuň haýran galdyryjy üstünliginiň aňyrsynda iki aýratynlygyň ýatandygyny duýmak bolýar. Biri demir eradanyň emrinde ýöreyän mizemez gaýrat, beýlekisi jemgyýetçilige bolan çuňňur hormat-sylag...»

Şahsy durmuşyndaky bulaşyklyga garamazdan Lozan gepleşiklerini diňe şular ýaly güýçli häsiýetdäki lider alyp baryp bilerdi. Ýogsam bolmasa, «Türkiýäniň tabusy» alnyp, täp-täze bir bitewi döwleti nädip gurup bolardy?

Diňe 1924-nji ýyla seretseňizläň: halyflyk ýatyryldy, täze konstitusiýa güýje girizildi, bilim ulgamy dünýewileşdirildi, serkerdeler konfliktini çözüldi, saýlawlar geçirildi, täze ministrler soweti düzüldi, oppozision partiýalar durmuşa geçirildi, gozgalaňlar basylyp ýatyryldy. Gandiniň türmeden boşadylmagyna-da Lozanda karar berildi. Bir ýylda nämeler bolup geçmedi, nämeler...

LOZAN

MASADA NELER OLDU?

Günümüz Türkçe'siyle tam metin

ŞEREF YUMURTACI

PETROSCULI

kitapcy.ru

Döwletimiziň düýbünü tutanlar, halasgärlerimiz gaty üýtgeşik adamlardy. Iň bärkisi İsmet paşa Lozandan ugradan iň soňky telegrammasynda «Garşylama çäreleriniň aşa gözdençykgynç bolmazlygyny aýratyn haýyş edýärim. Stambul otelleriniň birinde aýalym bilen maňa ýer taýýarlap goýsaňyz bolýar, başga zat gerek däl».

Lozan gepleşikleri İsmet paşa agyr düşdi. (Lozana gidende ogly İzzetiň ýogalmagy ýaly onuňam duýgy dünýäsine agyr düşen kynçylyklar bolup geçdi). Ol ugradan telegrammalarynda kämahal Atatürke derdini bildir:

«- Meniň söygüli Gazy Şefim, nämüçin meni şeýle agyr synaga

pida etdiñ?» (23.01.1923 ý.) Lozanda garaşsyzlygymyzy we
özbaşdaklygymyzy alyp berenleri minnetdarlyk bilen ýatlasy
gelmeýänler Sewri dolap getirmek isleýänlerdir.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 27.07.2023 ý. Taryhy makalalar